

Målhanteringen i Högsta domstolen¹

Av justitierådet BO SVENSSON

Högsta domstolen (HD) har under de senaste två åren nedbringat antalet balanserade mål på ett anmärkningsvärt sätt samtidigt som antalet meddelade prövningstillstånd har gått ner kraftigt. I artikeln redovisas hur HD hanterar inkommande mål och ärenden och frågan ställs om domstolens fokusering på balanserna påverkat prövningen av om överklagade mål och ärenden har prejudikatintresse.

Inledning

I samband med HD:s 200-årsjubileum behandlade justitierådet Bertil Bengtsson HD:s dispensprövning (Bengtsson, Högsta domstolens dispensprövning och den materiella rättvisan, SvJT 1989 s. 206 ff.) och justitierådet Anders Knutsson beskrev hur mål och ärenden behandlades av domstolen (Knutsson, Dagligt liv i Bondeska palatset, SvJT 1989 s. 272 ff.). Sedan dess har emellertid förändringens vind blåst och skildringarna i de nämnda artiklarna av hur det går till i domstolen överensstämmer på väsentliga punkter inte längre med dagens rutiner. De förutsättningar som låg till grund för justitierådet Torkel Gregows förslag till förändringar i domstolens verksamhet (Gregow, Några synpunkter på mål och ärenden i Högsta domstolen, SvJT 1997 s. 806 ff.) har också hunnit att förändras men kanske inte i en sådan grad att det leder till andra slutsatser.

Det kan mot denna bakgrund finnas skäl att för en bred krets av jurister ge en bild av arbetet i HD så som det bedrivs våren 2002.

HD skall genom sina prejudikat ge ledning åt rättstillämpningen.

Den som vill överklaga till HD måste ansöka om *prövningstillstånd*. Det är bara Riksåklagaren, Riksdagens ombudsmän och Justitiekanslern som inte behöver ett sådant tillstånd för att få en hovrätts dom i ett mål om allmänt åtal prövad i HD.

Reglerna om prövningstillstånd finns i 54 kap rättegångsbalken. Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av HD,

2. det finns synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att det finns grund för resning eller att domvillan förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller misslag.

¹ Denna artikel bygger på ett anförande hållet den 16 april 2002 i Tiflis, Georgien, vid Europarådets sjunde möte med presidenterna i de europeiska Högsta domstolarna.

Det är värt att framhålla att det är punkten 1 som anger vad HD:s verksamhet i första hand syftar till.

Punkten 2 får ses som ett komplement till *de extraordinära rättsmedlen*. Om det omedelbart efter en hovrätts dom eller beslut står klart att avgörandet inte kommer att stå sig, om den part som förlorat ansöker om resning eller klagar över domvilla, kan HD bevilja prövningstillstånd och vidta rättelse inom ramen för den ordinära processen.

Som framgår av det senast anförda har HD också till uppgift att rätta domar eller beslut som har vunnit laga kraft. Det ligger i sakens natur att en sådan rättelse får vidtas endast under extraordinära omständigheter, annars skulle fristerna för överklagande förlora mycket av sin mening och betydelsen av att en dom eller ett beslut vunnit laga kraft reduceras.

HD:s resurser koncentreras till prejudikatbildningen

Många frågor om resning eller domvilla prövas av hovrätt

HD var länge den instans som prövade alla frågor om resning och klagan över domvilla, oavsett om det lagakraftvunna avgörande som angreps hade meddelats av en tingsrätt eller en hovrätt. Numera gäller emellertid att HD endast prövar frågor om resning eller domvilla beträffande lagakraftvunna avgöranden som har meddelats av en hovrätt. Är det en tingsrätt som har meddelat det kritiserade avgörandet prövas frågan om resning eller domvilla av hovrätten. Denna ordning, som beslutades så sent som år 1994, har inneburit att HD i högre grad än tidigare kunnat koncentrera sina insatser på sin huvuduppgift, nämligen prejudikatbildningen.

Partiellt prövningstillstånd

Lagstiftaren har vidtagit ytterligare åtgärder för att koncentrera HD:s arbete till prejudikatbildningen. År 1989 infördes sålunda möjlighet för HD att begränsa ett prövningstillstånd till att gälla en viss fråga i målet, vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen (prejudikatfråga) eller en viss del av målet. Med en sådan begränsning kan HD fullgöra sin uppgift att skapa prejudikat utan att den behöver lägga ner resurser på frågor i målet eller delar av detta som saknar prejudikatintresse. Meddelas ett begränsat prövningstillstånd, brukar HD i samband med att prejudikatfrågan avgörs meddela prövningstillstånd i målet i övrigt och därefter återförvisa hela målet till lägre instans för ny behandling med ledning av domstolens avgörande, ungefär så som en kassationsdomstol brukar förfara.

”Hissen”

För att främja prejudikatbildningen har det år 1994 öppnats möjlighet för en tingsrätt att med parternas samtycke hänskjuta en viss fråga i målet till prövning av HD, när förlikning om saken är tillåten. Genom denna ordning, den s.k. hissen, besparas parterna kostnaderna

för en process rörande hela målet i tingsrätten och hovrätten innan den avgörande rättsfrågan får ett definitivt svar av HD. En av tingsrätten hänskjuten fråga kräver prövningstillstånd för att HD skall ta upp den till behandling. Prövningstillstånd får ges endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas dvs. frågan måste ha prejudikatkaraktär.

För att sammanfatta: HD har sedan 1972 till huvuduppgift att skapa prejudikat.

Hur fullgör då domstolen sin huvuduppgift?

Några statistiska uppgifter om de ordinarie målen

Målutveckling och målavverkning

Under de 10 senaste åren har antalet inkomna, avgjorda och balanserade ordinarie mål utvecklats på det sätt nedanstående bild visar

	Inkomna	Avgjorda	Balanserade
1992	4608	4571	1595
1993	5325	5287	1629
1994	5903	5930	1597
1995	5736	5684	1647
1996	5823	5819	1646
1997	5164	5252	1558
1998	5283	5477	1362
1999	5461	5381	1441
2000	4862	5165	1138
2001	4691	5005	823

Denna bild skall ställas mot följande bild som visar antalet justitieråd, respektive revisionssekreterare och övrig personal under samma period.

	Justitieråd	Revisions- sekreterare	Övriga
1992	23	37	48
1993	22	33	51
1994	22	31	51
1995	21	33	47
1996	20	34	47
1997	19	29	46
1998	19	36	41
1999	18	28	44
2000	18	34	38
2001	16	31	34

Som framgår av bilden har antalet justitieråd reducerats med en tredjedel från 23 år 1992 till 16 år 2001 och övriga personalkategorier har också reducerats.

Trots personalreduktionen har målavverkningen under de senaste åren i stort sett svarat mot antalet inkomna mål. Det innebär en avsevärd produktivitetsökning.

HD:s aktuella balans

Att verksamheten drivs effektivt framgår också av följande bild som visar hur många mål som låg i balans den 1 januari 2002 med uppgift om när de kom in till HD.

Balanserade mål per den 1 januari 2002:

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Antal	1	0	0	11	16	50	745

Som framgår är balansen liten och antalet mycket gamla mål begränsat. Mycket kraft läggs ner för att förhindra att målen blir gamla. Frågan om dispens skall således prövas inom sex månader från det målet kom in till HD och ett dispenserat mål skall om möjligt avgöras inom ett år från beslutet att ge dispens. Har ett år förflutet från dispensbeslutet utan att målet blivit avgjort, förordnas ett justitieråd till fast referent om det inte har skett tidigare. Trots alla ansträngningar från domstolens sida kan det hända att avgörandet dröjer. Det beror då som regel på att någon av parterna inte medverkar till att målet slutförs.

Den bild som nu har tecknats av en organisation som under de senaste åren kraftigt ökat sin produktivitet är emellertid på ett sätt missvisande. Effektivitetsökningen har åstadkommit väsentligen genom ändrade domförhållningsregler.

Domförhållningarna

HD har i dag 16 ledamöter. Två av dem arbetar på heltid i Lagrådet med att granska regeringens lagförslag innan förslagen lämnas till riksdagen.

Återstående 14 ledamöter är indelade på två avdelningar om 7 i varje. Avdelningarna är inte specialiserade utan dömer i såväl brottmål som tvistemål och övriga mål. Avdelningarnas sammansättning ändras tre gånger om året för att förhindra att avdelningarna utvecklar olika praxis.

I motsats till vad som gäller för justitieråden förekommer det en viss specialisering bland de 31 revisionssekreterarna. Nio av dem handlägger sålunda uteslutande mål av viss typ, t ex mål rörande immaterialrätt.

HD skall döma i plenum, dvs. alla justitieråd skall delta i avgörandet, om domstolen avser att avvika från en rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av domstolen. Pleniavgöranden är emellertid utomordentligt sällsynta; under min tid i HD har jag varit med om tre sådana avgöranden. År 1989 infördes en möjlighet till

”pleniavgörande” med bara nio ledamöter. Denna möjlighet har aldrig utnyttjats.

Mål i vilka prövningstillstånd har meddelats skall avgöras av en avdelning i HD som består av lägst fem och högst sju ledamöter. Möjligheten att ha sex eller sju ledamöter är avsedd för mål som är mycket omfattande och där handläggningen kan beräknas dra ut så på tiden att försiktigheten bjuder att domstolen har en extra ledamot i reserv för det fall någon ledamot blir sjuk. Är målet så stort kan det emellertid bli aktuellt att begränsa prövningstillståndet till prejudikatfrågan och i så fall bortfaller behovet av en extra ledamot. I praktiken avgörs de dispenserade målen därför av en avdelning bestående av fem ledamöter.

Om prövningen är av enkel beskaffenhet kan ett mål avgöras på en avdelning bestående av tre ledamöter. Det gäller dock bara vissa typer av mål, framför allt ansökningar om resning och återställande av försutten tid. I vissa fall kan en ansökan om resning avgöras av en enda ledamot. Det är nämligen inte ovanligt att någon ansöker gång på gång om resning beträffande samma avgörande utan att han eller hon anför några nya omständigheter. Är detta fallet kan en enda ledamot besluta att avslå eller avvisa ansökningen. Möjligheten att avgöra resningar på en ledamot har stor praktisk betydelse. Av vad som förefaller vara förbiseende finns inte motsvarande möjlighet beträffande klagan över domvilla och ansökan om återställande av försutten tid.

Varje år inkommer det till HD omkring 5 000 ordinära och extraordinära mål och ärenden. I de ordinära målen har HD brukat bevilja omkring 150 prövningstillstånd, vilket motsvarar 3 % av det totala antalet mål och ärenden. Som utvecklas i det följande har antalet dispenser emellertid gått ner under de två senaste åren. Vad är det då för domförhållningsregler som gäller för dispensprövningen?

Tidigare avgjordes alla frågor om dispens av en avdelning i HD som bestod av tre justitieråd. År 1994 öppnades en möjlighet att låta avdelningen bestå av en, två eller tre justitieråd. I praktiken har valet kommit att stå mellan en eller tre ledamöter. En sammansättning med två ledamöter tillgrips i undantagsfall, exempelvis när det omedelbart före ett sammanträde med tre ledamöter framkommer att någon ledamot är jävig eller sjuk.

Det normala är numera att dispensprövningen sker på en avdelning som består av ett enda justitieråd. Framstår det som tveksamt huruvida målet är prejudikatvärt, hänskjuter justitierådet normalt målet till en avdelning som består av tre ledamöter. Någon gång händer det att justitierådet diskuterar prejudikatvärdet under hand med någon kollega för att sedan själv ta beslutet i dispensfrågan. Det kan då hända att kollegan erbjuder sig att dela på ansvaret varefter dispensfrågan avgörs på den nybildade tvåmansavdelningen. Men detta är utomor-

dentligt sällan förekommande. I praktiken avgörs de allra flesta dispensfrågorna av en enda ledamot.

Statistiken visar att 93 % av alla mål i HD numera avgörs av en enda ledamot. Avgörandena består nästan uteslutande av avslag på dispensansökningar och avslag eller avvisande av upprepad ansökan om resning. Det är här hemligheten med HD:s effektivitet finns. Så mycket som drygt 30 % av justitierådens och 70 % av revisionssekreterarnas arbete ägnas dessa enmansmål som ju saknar varje betydelse för domstolens huvuduppgift, prejudikatbildningen, men som ger möjlighet till en utomordentligt hög målavverkning. Varje justitieråd deltar i omkring 350 avgöranden om året!

Att denna stora målavverkning är möjlig får tillskrivas också det förhållandet att beslut i frågor om prövningstillstånd inte motiveras av domstolen. Någon egentlig förklaring till att en prövningsansökan bifallits eller avslagits lämnas alltså inte i det beslut som expedieras till klaganden och följdriktigt kan någon förklaring inte heller lämnas om klaganden ringer domstolen och vill diskutera saken. Denna ordning motiveras inte enbart eller främst av en önskan att bespara domstolens arbete utan betingas framför allt av en omsorg om dess prejudikatskapande verksamhet. Om domstolen mera fylligt skulle redogöra för sina bevekelsegrunder när den avslår en dispensansökan, skulle dessa avslagsbeslut sannolikt tilläggas betydelse som någon form av prejudikat, trots att målet inte prövats av HD. Därmed skulle man få två typer av prejudikat, vilket skulle vara ägnat att skapa förvirring. Ett alternativ som övervägts är att ge mycket schematiska och därmed intetsägande skäl för beslut om avslag på dispensansökningar. Därmed skulle emellertid inte mycket vara vunnet i förhållande till den ordning som valts, dvs. att inte ge några skäl alls.

Handläggningen av målen

När ett mål kommer in till HD lottas det på en revisionssekreterare som sedan självständigt bereder målet för avgörande. De enskilda justitieråden har inte något ansvar för att frågan om prövningstillstånd avgörs utan dröjsmål. I samband med att dispens beviljas prövar avdelningen om det finns behov av en fast referent vilket innebär att ett justitieråd avdelas för att följa målets beredning och delta i dess avgörande. Det sker nu i större utsträckning än för några år sedan, men fortfarande saknar en majoritet av de dispenserade målen fast referent, vilket innebär att revisionssekreteraren ensam ombesörjer skriftväxlingen i målet och avgör när målet är klart att föredras eller sättas ut till huvudförhandling.

Enmansmålen

Enmansmålen kommer till justitieråden i buntar om 6–7 mål. Överst ligger ett förslag till avgörande klart att underteckna. Vidare finns en kopia av klagandens inläga i HD och, om den hänvisar till någon

skrift i hovrätten eller tingsrätten, sistnämnda skrift. Slutligen finns tingsrättens och hovrättens avgöranden bilagda. Flertalet justitieråd kommer överens med föredraganden om en tid då målen skall föredras. Föredragningen sker då i justitierådets tjänsterum. Några justitieråd nöjer sig emellertid med att ta del av innehållet i de överlämnade handlingarna och fattar sitt beslut utan någon föredragning. En mellanform som förekommer är att justitierådet ringer upp föredraganden och diskuterar någon detalj innan målet avgörs eller hänskjuts till en avdelning bestående av tre ledamöter.

Dispensprövningen avser frågan om målet är prejudikatvärt och om det till äventyrs har begåtts något fel i lägre rätt som kan föranleda ändring i det överklagade avgörandet i en extraordinär process. Vid avgörande av om prövningstillstånd skall meddelas behöver hänsyn tas endast till sådana omständigheter som har åberopats av klaganden. Lagstiftaren har varit på det klara med att handläggningen av dispensfrågorna måste vara summarisk.

HD har under senare tid lagt ner kraft på att rationalisera hanteringen av dispensmålen. Föredragandena har uppmanats att inte lägga ner kraft på omfattande rättsutredningar innan dispensfrågan avgjorts. I de flesta mål behövs ingen rättsutredning alls och i de övriga skall rättsutredningen begränsas till vad som absolut behövs för att avgöra om målet har prejudikatintresse eller om något fel har begåtts i lägre instans. Föredraganden skall alltså inte lägga ner någon kraft på att försöka besvara frågan om det överklagade avgörandet är rätt eller fel i sak.

De dispenserade målen

Extraordinär dispens

HD har brukat bevilja prövningstillstånd i omkring 150 mål varje år, men siffran har gått ner under de senaste två åren. I siffran ingår ett mindre antal "extraordinära" dispenser som beviljas enbart för att föregripa en resningsansökan eller en domvillocklagan. En uppfattning om antalet extraordinära dispenser kan man få genom att jämföra antalet dispenser med antalet referat; mål som erhållit extraordinär dispens saknar som regel intresse som prejudikat och det är följaktligen få av dem som refereras i NJA. De handläggs emellertid på samma sätt som de övriga dispenserade målen.

Prejudikatdispens

De allra flesta av de dispenserade målen har emellertid prejudikatintresse och det är på dessa HD koncentrerar sitt intresse.

I samband med att dispens meddelas beslutar avdelningen om något justitieråd skall utses till fast referent, dvs. ha ett ansvar för hur målet bereds för avgörande. Som förut konstaterades har det under senare år blivit mera vanligt med fast referent. Därmed får man en viss garanti för att målet inte blir liggande och föredraganden vet vem

han eller hon skall vända sig till om han behöver diskutera någon handläggningsåtgärd. En nackdel är att referenten måste delta i avgörandet vilket innebär att målet inte kan föredras eller tas till huvudförhandling på annan dag än då referenten skall tjänstgöra.

I samband med föredragningen beslutas också om yttrande skall inhämtas från någon myndighet eller organisation. Sådant yttrande inhämtas endast undantagsvis före dispensprövningen. Om det sedan dispens har meddelats uppkommer behov av yttrande kan HD besluta inhämta detta.

När dispens har meddelats skall motparten föreläggas att svara på överklagandet. När skriftväxlingen är avslutad skall målet avgöras. Det sker vanligtvis efter föredragning men HD kan också avgöra det efter huvudförhandling.

En huvudförhandling i HD är en ganska avslagen historia. I tvistemål får part inte lägga fram nya omständigheter eller bevis med mindre han gör sannolikt att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han annars haft giltig ursäkt att inte göra det. Vidare gäller såväl i tvistemål som i brottmål att de bevis som har tagits upp i lägre rätt får tas upp på nytt i HD endast om det föreligger synnerliga skäl. Sådana skäl föreligger i allmänhet inte och det innebär att all muntlig bevisning läggs fram i form av uppläsning ur hovrättens eller tingsrättens dom eller genom uppläsning av fonogramutskrifter eller uppspelning av fonogram. Det har väckt frågan om formerna för HD:s huvudförhandlingar bör ändras; förhandlingen skulle inskränkas till upptagande av eventuell muntlig bevisning varefter parterna skulle plädera i målet. Vid denna plädering skulle parterna kunna utgå ifrån att innehållet i handlingarna är känt för domstolen. En sådan nyordning kräver emellertid lagändring.

Det är förhållandevis sällsynt att HD håller huvudförhandling i dispenserade mål. Under år 2001 skedde det vid endast 22 tillfällen.

De flesta dispenserade mål avgörs alltså efter föredragning. Handlingarna kommer till de justitieråd som skall tjänstgöra på föredragningensdagen senast en vecka i förväg. De utgörs av underrätternas avgöranden, skriftväxlingen i HD och i underrätterna samt en rättsutredning. Föredraganden skall lämna ett förslag till HD:s avgörande, ett s.k. betänkande. Förslaget skall lämnas senast vid föredragningen men i ökande utsträckning skickar föredraganden ut detta i förväg.

Rättsutredningarna har under senare år utvecklats från att utgöra en samling hänvisningar till relevant litteratur och praxis till att bli mera resonerande. Föredragandena har uppmanats att ange vilka rättsfrågor som är aktuella i målet och besvara frågorna med utförliga motiveringar som innehåller hänvisningar till praxis och doktrin. Rättsutredningarna blir på så sätt en kommentar till föredragandens förslag till HD:s avgörande. Denna nyordning har blivit allmänt uppskattad bland ledamöterna.

När nu föredragandena genom rättsutredning och förslag till avgörande på förhand har redovisat sin uppfattning om hur HD skall ställa sig återstår inte mycket att säga vid föredragningen. Den blir ofta mycket kort och avslutas med att föredraganden läser upp sitt förslag till avgörande. Har förslaget skickats ut i förväg händer det att avdelningen avstår från uppläsningen och ordet går då direkt till referenten i målet.

Efter föredragningen skriver referenten i allmänhet ett eget förslag till avgörande som delas ut bland de deltagande ledamöterna senast påföljande måndag varefter målet tas upp och i allmänhet också avgörs slutligt närmast följande torsdag.

Skriftlig handläggning

Utmärkande för HD:s arbetssätt är att så mycket sker i enrum. Huvudförhandlingarna är sällsynta. Många av enmansmålen avgörs utan någon egentlig föredragning sedan ledamoten själv läst handlingarna och bildat sig en uppfattning. Föredragningarna i tremans- och femmansmålen är också som regel mycket kortfattade och förutsätter att ledamöterna läst handlingarna i förväg. Denna ordning är effektiv men har den olägenheten att kontakterna mellan ledamöterna begränsas.

Allvarligare är att också kontakterna mellan justitieråden och föredragandena blir begränsad när så mycket sker på basis av skrifterna. HD är i motsats till många domstolar i andra länder inte organiserad på så sätt att varje justitieråd har ett kabinett med föredragande som biträder honom eller henne i arbetet. Det finns vid HD 31 föredragande men de är inte knutna till något visst justitieråd utan tjänstgör på båda avdelningarna och handlägger mål med många olika referenter. Det är bl.a. mot denna bakgrund som den nyssnämnda övergången till mera fasta referentskap skall ses. Den är avsedd att bredda kontaktytorna mellan justitieråden och revisionssekreterarna.

Datorstöd m.m.

HD är väl försedd med modern IT-utrustning. Varje tjänsteman har en egen dator som är kopplad i ett nätverk, domarna har tillgång till flera datoriserade system som ger upplysningar om doktrin och praxis och självklart är det möjligt att söka i de stora internationella rättsbankerna som kan nås över Internet.

HD har nyligen införskaffat en mycket stor plasmaskärm som kan användas när ett avgörande skall slutjusteras. Avdelningen har då en dator vid överläggningsbordet och de ändringar som skall göras i förslaget till dom eller beslut förs in i dokumentet av någon av ledamöterna med hjälp av ett vanligt tangentbord varvid texten visas på bildskärmen så att ledamöterna kan kontrollera att det blir rätt. Vid överläggningens slut är det i stort sett bara att skriva ut dokumentet på arkivbeständigt papper och låta det cirkulera för underskrift.

Gör HD rätt saker?

Under de senaste 10 åren har antalet ansökningar om prövningstillstånd (dispensmål) utvecklats på det sätt som nedanstående tabeller visar. Tabellerna visar dessutom antalet beviljade prövningstillstånd (dispenserade mål) under samma period. Slutligen visar tabellerna det antal prejudikat som har publicerats i Nytt Juridiskt Arkiv I under perioden.

	Ansökningar om prövningstillstånd	Beviljade ansökningar om prövningstillstånd	Publicerade rättsfall i NJA I
1992	4027	172	136
1993	4724	174	137
1994	5139	149	134
1995	5002	169	115
1996	5141	222	137
1997	4529	170	147
1998	4756	168	132
1999	4917	150	112
2000	4357	122	108
2001	4182	95	124

Det finns anledning att grubbla över varför förändringar i måltillströmningen inte slår igenom direkt i antalet beviljade dispenser eller antalet publicerade prejudikat. Som framgår av tabellerna meddelade HD prövningstillstånd år 1999, 2000 och 2001 i 3,0, 2,8 respektive 2,3 % av dispensmålen. Denna nedåtgående trend kan inte förklaras med att fler dispensmål har avgjorts av en avdelning bestående av en enda ledamot — under de tre åren har 93 % av dispensmålen avgjorts i denna sammansättning och siffran har varit konstant.²

En förklaring kan vara den betydelse som domstolen under de senaste två åren har lagt vid att inga mål skall bli liggande i balans och att resurserna skall koncentreras på de dispenserade målen. Som nämnts i det föregående har revisionssekreterarna uppmanats att inte lägga ner kraft på omfattande rättsutredningar innan dispensfrågan avgjorts. De har fått veta att det i de flesta mål inte behövs någon rättsutredning alls och i de övriga skall rättsutredningen begränsas till vad som absolut behövs för att avgöra om målet har prejudikatintresse eller om något fel har begåtts i lägre instans. De skall alltså inte lägga ner någon kraft på att försöka besvara frågan om det överklagade avgörandet är rätt eller fel i sak. Det är möjligt att denna nyordning har fått som en icke önskvärd bieffekt att dispensansökningar avslås trots att målen innehåller prejudikatvärda frågor.

Det skall emellertid i sammanhanget framhållas att det är parternas sak att lyfta fram prejudikatvärdet när de skriver sina dispensansökningar. Ett mål blir sällan ett bra prejudikat om parterna inte förstår vad HD är ute efter utan lägger tonvikten i sin pläderytelse på frågor i

² Den nedåtgående trenden synes nu ha brutits. Under perioden maj–augusti 2002 har 43 prövningstillstånd meddelats.

målet som saknar prejudikatvärde. Det är heller inte lämpligt att utgången i ett avgörande från HD kommer som en total överraskning för parterna därför att domstolen lagt avgörande vikt vid en omständighet som parterna förbisett eller valt att bortse från.

Den ovan återgivna statistiken väcker också frågan om HD gör rätt saker. Det finns ledamöter av domstolen som menar att en opropor­tionerligt stor kraft läggs ner på hanteringen av dispensfrågorna och frågar sig om inte dispensprövningen kan göras bättre av någon annan? (Se Gregow, a.a. s. 810 ff.) Om dispensprövningen förläggs till en motsvarighet till den år 1972 avskaffade Nedre Justitierevisionen eller till hovrätterna i form av ett generellt krav på ”ventil” för att få överklaga till HD, skulle det naturligtvis ge justitieråden möjlighet att ytterligare koncentrera sig på den prejudikatskapande verksamheten. Men samtidigt skulle de förlora den breda kunskap om vad som sker i de lägre domstolarna som de i dag har genom dispensmålen och som kan behövas när prejudikat skall skapas. I sammanhanget kan det vara värt att minnas att dispensprövningen numera utgör en väsentligt mindre del av justitierådets arbetsbörda än för tio eller tjugo år sedan. Att ledamöterna av HD arbetar uppskattningsvis 70 % med de dispenserade målen och 30 % med dispensfrågorna är kanske inte så mycket att orda om; det finns knappast någon mänsklig verksamhet som kan renodlas så att bokstavligen all kraft ägnas målet för verksamheten och inget annat.

Då förefaller det vara mera fruktbart att diskutera åtgärder som kan öka tillströmningen av bra prejudikatmål till HD. Är det möjligt att skapa ett nätverk av aktörer inom rättsväsendet — domare, åklagare advokater, rättsvetenskapsmän, intresseorganisationer m.fl. — som på ett tidigt stadium identifierar tvister med praktiskt betydelsefulla rättsfrågor som inte är besvarade i doktrin och praxis och sedan verkar för att frågorna kommer under HD:s prövning? Är det dags att genomföra den gamla tanken att staten bör stå kostnaderna för att föra rättsutvecklingen framåt och låta parterna i dispenserade mål processa på det allmännas bekostnad? En sådan ordning har nyligen genomförts i Norge. Om man i Sverige inte är beredd att genast gå så långt skulle man kunna börja i liten skala och på försök införa denna ordning i dispenserade ”hissmål” för att på så sätt uppmuntra till användning av detta institut som i dag knappast någonsin utnyttjas. Då kunde man samtidigt pröva att vidga tillämpningsområdet för ”hissen” något genom att slopa kravet på att saken skall vara sådan att förlikning därom är tillåten så att rättsfrågor i indispositiva tvistemål kan få ett snabbt och för parterna billigt svar. Kravallerna i samband med EU-mötet sommaren 2001 väcker för övrigt frågan om det inte finns behov av en ”hiss” också i brottmål så att frågor om påföljdsval och straffmätning snabbt kan besvaras av HD.